

8. Florida Statutes, title VI "Civil practice and procedure", Chapter 45 "Civil procedure: general provisions". URL: http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&URL=0000-0099/0045/0045ContentsIndex.html&StatuteYear=2018&Title=-%3E2018-%3EChapter%2045
9. Regulation X Real Estate Settlement Procedures Act, Receipt of a Loss Mitigation Application – 12 CFR 1024.41(b), part 2, point (b), page 45. URL: https://www.federalreserve.gov/supervisionreg/caletters/CA_15-6_Attach_Reg_X.pdf
10. Florida Statutes, title VI "Civil practice and procedure", Chapter 45 "Civil procedure: general provisions", Article 45.0315. URL: http://www.leg.state.fl.us/Statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0000-0099/0045/Sections/0045.0315.html
11. Civil code of California, division 3. Obligations, part 4. Obligations arising from particular transactions, title 14. Lien, chapter 2. Mortgage [2924]. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?lawCode=CIV&division=3.&title=14.&part=4.&chapter=2.&article=1.
12. Марченко О.О. Недоліки законодавства та ризики, пов'язані з придбанням майна на прилюдних торгах. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. № 1. С. 71–77. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/1/tom_1/17.pdf
13. Правова позиція ВСУ від 22 лютого 2017 р. у справі за № 6-2677цс16.
14. Цивільний кодекс України. Редакція від 18.02.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
15. ЗУ «Про іпотеку». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15/print>
16. Ухвала Судової палати у цивільних справах ВСУ від 27.08.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0112700-03>
17. Правова позиція ВСУ від 5 квітня 2017 р. у справі за № 6-1375цс16.

УДК 346.245

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

Проценко Володимир Вікторович,
доктор медичних наук, професор,
студент за спеціальністю «Правознавство»
(Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

Проценко Ігор Володимирович,
кандидат економічних наук,
студент за спеціальністю «Правознавство»
(Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

Нині питання правового становища холдингових компаній в Україні пов'язане з низкою питань, зокрема теоретико-практичного характеру. Підґрунтя для нині діючих холдингів закладене багато років тому, коли широкої популярності набули процеси об'єднання підприємств для більш ефективного ведення господарської діяльності, внаслідок чого сформувались різні види об'єднань підприємств, у тому чис-

лі з відносинами контролю – підпорядкування всередині об'єднання. Холдинги як глобальні господарські об'єднання переслідують мету збільшення прибутку і досягнення максимального ефекту від господарської діяльності, використовуючи переваги концентрації, спеціалізації й об'єднання виробництва. Водночас холдинги здійснюють реальний вплив на відповідний сектор економіки та відіграють значну роль у забезпеченні стійкості розвитку ринкової економіки загалом. Тому інтерес до поглибленого дослідження цих груп підприємств має під собою реальне підґрунтя.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів правового становища холдингових компаній в Україні, необхідно констатувати, що в юридичній літературі так і не сформовано усталеного та повноцінного розуміння щодо цього питання. Так само не є досконалим і чинне законодавство, яке формує правовий базис діяльності холдингових компаній в Україні.

Метою статті є визначення особливостей правового становища холдингових компаній в Україні з окресленням основних проблем та винесення пропозицій щодо їх вирішення.

Встановлено, що у сучасний період законодавство України не визнає холдинг суб'єктом господарювання, самостійним об'єднанням підприємств і, відповідно, учасником господарських відносин. З'ясовано, що нині поняття «холдинг» не закріплене у чинному законодавстві. Запропоновані правові напрями вдосконалення правового становища холдингових компаній в Україні.

Ключові слова: холдинг, холдингова компанія, державна холдингова компанія, корпоративні підприємства, акціонерні товариства.

LEGAL STATUS OF HOLDING COMPANIES IN UKRAINE

Protsenko Volodymyr Viktorovich,
Doctor of Medical Sciences, Professor,
Law student Institute of Postgraduate
Education (Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

Protsenko Ihor Volodymyrovych,
PhD in Economics, Law student
Institute of Postgraduate Education
(Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine)

To date, the legal status of holding companies in Ukraine is connected with a number of issues, including theoretical and practical. The basis for existing holding companies was laid many years ago, when the processes of merger of enterprises for the more effective business activity became widely popular, resulting in the formation of various types of business associations, including the control relationships – subordination within the association. Holding as a global economic association pursues the goal of increasing profits and maximizing the effect of economic activity, using the benefits of concentration, specialization and the combining of production. In addition, the holdings have a real impact on the relevant sector of the economy and play a significant role in ensuring the sustainability of the development of a market economy as a whole. Therefore, the interest in in-depth study of these groups of enterprises has a real basis.

Despite the large number of works devoted to the study of various aspects of the legal status of holding companies in Ukraine, it should be noted that legal literature has not formed

a solid and full understanding of this issue. Similarly, the perfect and current legislation that forms the legal basis for the activities of holding companies in Ukraine is not perfect.

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the legal status of holding companies in Ukraine, outlining the main problems and making proposals for their solution.

It is established that in the modern period Ukrainian legislation does not recognize holding by a business entity, an independent association of enterprises and, accordingly, a participant in economic relations. It is revealed that to date, the concept of the holding is not enshrined in the current legislation. Proposed legal directions of improvement of the legal status of holding companies in Ukraine.

Key words: holding, holding company, state holding company, corporate enterprises, joint-stock companies.

Перетворення, які відбулися у вітчизняній економіці, процеси глобалізації, вступ нашої країни до Світової організації торгівлі, вибір європейського вектору розвитку зумовлюють потребу в уніфікації правового регулювання здійснення господарської діяльності, розроблення ефективної правової основи такого об'єднання підприємств, як холдинги, та їх складників – холдингових компаній і корпоративних підприємств.

Водночас законодавство України не визнає холдинг суб'єктом господарювання, самостійним об'єднанням підприємств і, відповідно, учасником господарських відносин. Тому питання правової основи статусу холдингу є складним. Нині з'ясувати, які нормативно-правові акти або норми становлять правову основу статусу холдингу, можна шляхом розгляду такої основи щодо окремих учасників цього об'єднання, зокрема, холдингової компанії і корпоративних підприємств. Правовий статус цих суб'єктів визначається актами господарського законодавства, певними нормами цивільної та інших галузей законодавства, проте застосування положень нормативно-правових актів до холдингу як цілісного утворення викликає певні труднощі.

У науці проблемні питання господарського законодавства, у тому числі у близькій сфері об'єднань підприємств та акціонерних товариств, привертати увагу І.В. Бейцун, О.М. Вінник, О.А. Воловик, С.М. Грудницької, М.Г. Ісакова, О.Р. Кібенко, Н.С. Кузнецової та інші автори. Певні дослідження проводились щодо правового статусу холдингових компаній, зокрема І.В. Лукач, але правова основа статусу холдингу загалом залишається малодослідженою. Викладене підтверджує актуальність дослідження правової основи статусу холдингу з метою розроблення та обґрунтування пропозицій щодо її удосконалення.

Мета статті полягає у визначенні особливостей правового становища холдингових компаній в Україні з окресленням основних проблем та винесення пропозицій щодо їх вирішення.

Аналізуючи історію українського нормотворчого процесу, можна констатувати, що донині нормативно-правового акта, який визначає правовий статус холдингів, в Україні не прийнято. За радянських часів створення та діяльність великих (всесоюзних і республіканських) промислових об'єднань регулювалися Загальним положенням про всесоюзне і республіканське промислове об'єднання, затверджене Постановою Ради Міністрів СРСР від 2 березня 1973 р. № 140 [1], а наступного року було прийнято Положення про виробниче об'єднання (комбінат), затверджене Постановою Ради Міністрів СРСР від 27 березня 1974 р. № 212 [2]. Пізніше було прийнято Закон Союзу РСР «Про державне підприємство (об'єднання)», згідно з яким об'єднання керувало підприємствами, які до нього входили, і, відповідно, виконувало щодо них функції вищого органу. На думку І.В. Лукач, створювані в СРСР об'єднання нагадували асоційовані підприємства з різним ступенем залежності учасників [3, с. 33].

У перші роки незалежності Указом Президента України від 11 травня 1994 р. затверджено Положення про холдингові компанії, що створюються у процесі корпоратизації та приватизації [4]. Це Положення містило чотири розділи, в яких закріплювалися визначення холдингової компанії, дочірнього підприємства, контрольного пакету акцій, визначався порядок створення холдингових компаній у процесі корпоратизації та приватизації, встановлювалися обмеження на створення і діяльність холдингової компанії. Водночас у зазначеному Положенні не було норм, спрямованих на регулювання холдингів як об'єднань підприємств. Крім того, з назви та змісту цього нормативно-правового акта очевидно, що його норми мали обмежену сферу застосування.

Отже, під час дії вищезазначеного Положення об'єднання підприємств у холдинги на ринкових засадах знаходилися поза межами дії цього нормативно-правового акта та правового поля загалом. Нині вищезгадане Положення втратило чинність у зв'язку з прийняттям Закону про холдингові компанії.

Нині основоположним нормативно-правовим актом, який закладає підвалини статусу учасників господарських відносин, виступає ГК України, прийнятий 16 січня 2003 р. Розробка і реалізація концепції ГК України тривали протягом 1992–2002 рр., активно обговорювалися науковцями, а прийняття Кодексу, на думку Г.Л. Знаменського, стало найвищою точкою досягнення науки і законотворчості [5, с. 54].

Нині у Кодексі відсутні положення, безпосередньо спрямовані на регулювання діяльності холдингів, проте певна частина його норм становить правову основу статусу таких об'єднань підприємств. Так, ст. 126 Кодексу («Асоційовані підприємства. Холдингові компанії») закріплено визначення асоційованих підприємств як таких суб'єктів господарювання – юридичних осіб, що пов'язані між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні. По суті, це визначення розкриває характер внутрішніх відносин у холдингу. Також у цій статті наведені визначення простої і вирішальної залежності холдингової компанії, встановлено підставу і вид відповідальності цієї компанії за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Водночас нарікання з боку науковців і практиків викликає визначення холдингової компанії, закріплене у ч. 5 ст. 126 ГК України, зокрема, обмеження її організаційно-правової форми лише публічним акціонерним товариством. Це положення не відображає стану практики, де є значна кількість суб'єктів господарювання, які з огляду на участь у статутному капіталі двох і більше суб'єктів господарювання можуть справляти вирішальний вплив на їх господарську діяльність, проте не підпадають під визначення холдингової компанії, оскільки створені, як правило, у формі товариства з обмеженою відповідальністю. Це призводить до того, що описані холдингові структури фактично знаходяться поза межами нечисленних законодавчих норм щодо холдингів. Крім того, законодавець не стимулює створення суб'єкта господарювання з ознаками холдингової компанії у формі акціонерного товариства і не встановлює відповідальності за його створення в іншій організаційно-правовій формі. При цьому справедливим є зауваження, що якщо є змога створити суб'єкт господарювання з ознаками холдингової компанії в будь-якій організаційно-правовій формі, то навіщо ускладнювати цей процес, обираючи публічне акціонерне товариство [6]? Зрештою, положення ч. 5 ст. 126 ГК України не кореспондується з правом суб'єкта господарювання незалежно від організаційно-правової форми придбавати акції та інші цінні папери без обмежень їх кількості (ст.ст. 143, 165 ГК України) [7]. Втім, вирішення цих питань може бути двояким і залежить від інтересів суспільства і волі законодавця зняти обмеження щодо організаційно-правової форми холдингової компанії або ввести механізм примусу виконання норми, закріпленої ч. 5 ст. 126 ГК України.

Так само поняття «холдинг» нині не закріплене у чинному законодавстві. Свого часу поняття холдингової групи як своєрідного об'єднання господарських організацій використовувалося в Законі України «Про банки та банківську діяльність». Банківська холдингова група визначалась як банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки (ст. 11), а фінансова холдингова група – об'єднання переважно фінансових установ за участі щонайменше одного банку (ст. 12). Центром таких груп була материнська компанія (або материнський банк), якій/якому належить щонайменше 50% акціонерного (пайового капіталу) або голосів кожного з інших учасників групи, які у випадку банківської холдингової групи іменуються дочірніми підприємствами материнського банку [8]. У чинній редакції Закону виключено ст. 11 та ст. 12 і не вживається поняття «холдингова група», проте вищезазначене поняття може бути взято до уваги у разі визначення поняття «холдинг» загалом.

У ГК України та у Законі «Про холдингові компанії» не використовуються поняття «холдингова група» або «холдинг», проте введено поняття «учасники холдингу» (холдингова компанія та корпоративні підприємства), а також визначено основи їхнього правового статусу [7; 9].

Відмінною рисою холдингу є відсутність у нього статусу юридичної особи. Створення об'єднання підприємств холдингового типу на чолі з головною компанією в Україні фіксується скоріше фактично, адже жодних спеціальних вимог до реєстрації такого об'єднання не встановлено. З огляду на положення чинного законодавства (ст. ст. 2 та 55 ГК України) холдинги не належать до суб'єктів господарювання, не вирішено законодавчо і питання їх належності до учасників господарських відносин. Водночас аналіз практики дає змогу стверджувати, що кожен учасник холдингу, вступаючи у господарські правовідносини, виконує спільну волю і сприяє досягненню спільної мети холдингу, тобто група підприємств діє як цілісна економічна одиниця, як єдиний учасник господарських відносин.

До правової основи статусу холдингу можуть належати ст.ст. 167, 172 (про корпоративні права держави) глави 18 ГК України. Так, у ст. 167 ГК України розкривається зміст корпоративних прав холдингової компанії і корпоративних відносин, під якими маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Своєю чергою, ст. 172 ГК України закріплено, що відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них; діяльність державних холдингових компаній має здійснюватися з урахуванням положень зазначеного Закону [7].

Також до правової основи статусу холдингу належать положення розділу IV ГК України щодо господарських зобов'язань та договорів. Насамперед, йдеться про ст. 176 ГК України, на підставі якої відносини між холдинговою компанією і корпоративними підприємствами треба вважати організаційно-господарськими. Важливою є норма ст. 186 ГК України, присвячена укладанню організаційно-господарських договорів, оскільки вона дає змогу врегулювати на договірних засадах питання взаємодії холдингової компанії і корпоративних підприємств щодо управління у холдингу [7].

Положення розділу IV ГК України щодо майново-господарських зобов'язань та відповідних господарських договорів мають значення для регулювання господарської діяльності учасників холдингу.

Правову основу статусу холдингу становлять певні норми ЦК України [10], зокрема, положення глави 7 «Загальні положення про юридичну особу», глави 8 «Підприємницькі товариства», в тому числі щодо акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю (ст.ст. 140–162), інші положення, які можуть бути застосовані

для регулювання певних відносин у процесі здійснення господарської діяльності учасниками холдингу (наприклад, окремі види господарсько-майнових договорів), якщо вони не врегульовані спеціальними нормами. Водночас варто звернути увагу, що у ЦК України дочірні підприємства лише згадуються у ст. 111, якою регулюється порядок ліквідації юридичної особи, а залежному господарському товариству присвячено ст. 118 ЦК України. В ній закріплено його визначення та встановлено обов'язок господарського товариства, яке придбало або іншим чином набуло 20 або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи 20 або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства, оприлюднити цю інформацію в порядку, встановленому законом [10]. Зауважимо, що у ст. 126 ГК України йдеться про залежні підприємства загалом, а у ст. 118 ЦК України норма конкретизована щодо господарських товариств.

Отже, можна дійти висновку, що норми ГК України становлять правову основу статусу холдингу як об'єднання підприємств. При цьому серед позитивних аспектів варто назвати закріплення визначення холдингової компанії через встановлення кількості залежних підприємств і розширення їхніх організаційно-правових форм, а також встановлення відповідальності холдингової компанії за зобов'язаннями корпоративних підприємств. Водночас положення Кодексу щодо холдингів потребує доопрацювання.

У правовій основі статусу холдингу варто виокремити законодавчі акти, норми яких містять положення щодо груп осіб, підтверджуючи тим самим, що законодавець учасником певних правовідносин визнає юридично не оформлену групу суб'єктів господарювання. Крім ст. 126 ГК України і ст. 9 Закону «Про холдингові компанії», де закріплено обов'язок холдингової компанії оприлюднювати свою консолідовану фінансову звітність та фінансову звітність своїх корпоративних підприємств, можна навести й інші приклади [9].

Вищезазвані нормативно-правові акти можуть бути використані для регулювання створення та діяльності холдингової компанії і корпоративних підприємств і становлять правову основу холдингу як господарського об'єднання. Проте ціла низка питань (поняття і види холдингу, внутрішні відносини у ньому, у тому числі формування майнової бази, компетенція органів управління у холдингу, відповідальність учасників холдингу та інші) не знайшли відповідного законодавчого врегулювання. Отже, законодавче визначення статусу холдингу істотно відстає від практики та не задовольняє її потреби.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що правову основу функціонування холдингу як учасника відносин у сфері господарювання становлять норми ГК і ЦК України та інших законодавчих актів, якими регулюються питання створення, діяльності і припинення об'єднань підприємств і суб'єктів господарювання – учасників холдингу, відносини у сфері оподаткування, захисту економічної конкуренції, банкрутства, норми Закону «Про холдингові компанії», підзаконні нормативно-правові акти, локальні нормативно-правові акти, які приймаються учасниками холдингу (наприклад, установчі документи учасників холдингу, Положення про основні принципи організації і діяльності холдингу).

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що холдинг виступає окремим учасником господарських відносин, якому притаманні такі риси: спеціальний суб'єктний склад холдингу; складність та різноманітність його структури і видів; наявність відносин вирішальної економічної та організаційної залежності між учасниками холдингу; наявність спільних економічних цілей і відповідних способів їх досягнення; відсутність статусу юридичної особи; часткова правосуб'єктність; особливості відповідальності учасників холдингу.

З урахуванням цього сформульовано висновок, що розглянута група підприємств за своєю організаційно-правовою конструкцією належить до сучасних господарських систем зі специфікою, властивою комплексним утворенням в умовах ринкової економіки.

При цьому можна погодитись і з тим, що холдинги є окремими видами об'єднань суб'єктів господарювання, оскільки для них характерні дещо інші риси, ніж для господарських об'єднань.

Визначення холдингу як учасника господарських відносин, своєю чергою, зумовлює внесення відповідного доповнення ст. 2 ГК України щодо кола учасників відносин у сфері господарювання.

У національному правовому полі необхідність окремого законодавчого регулювання холдингів зумовлена вагомим економічним ефектом від їх діяльності, зокрема здатністю холдингів об'єднувати підприємства, акумулювати значні фінансові та матеріальні ресурси, проводити єдину економічну політику, яка відбивається на стані всієї галузі економіки. Фактично холдинги беруть на себе координацію найбільш суттєвих складових елементів економіки країни. Крім того, у правовому аспекті потребу у законі можна пояснити тим, що в економічну й організаційну залежність потрапляє формально самостійна господарська організація, яка в результаті своєї діяльності набуває права та обов'язки перед контрагентами, кредиторами, державою, власним трудовим колективом, іншими учасниками суспільних відносин. Тому в умовах сьогодення важливо саме через запровадження законодавчого регулювання холдингів досягти збалансованості інтересів учасників холдингу та осіб, які вступають із ними у відносини.

Удосконалення законодавчого регулювання можна провести шляхом доповнення Закону «Про холдингові компанії» положеннями щодо правового статусу холдингів і, відповідно, зміни назви закону на Закон України «Про холдинги».

Список використаних джерел:

1. Об утверждении Общего положения о всесоюзном и республиканском промышленном объединении: Постановление Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г. № 140. Собрание постановлений СССР. 1973. № 7. Ст. 32.
2. Об утверждении Положения о производственном объединении (комбинате): Постановление Совета Министров СССР от 27 марта 1974 г. № 212. Собрание постановлений СССР. 1974. № 8. Ст. 39.
3. Лукач І.В. Правове становище холдингових компаній: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
4. Про холдингові компанії, що створюються у процесі корпоратизації та приватизації: Указ Президента України від 11 травня 1994 р. № 224/94. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/224/94> (втратив чинність).
5. Знаменский Г.Л. Модель нового хозяйственного права Украины. Право и бизнес. 2014. № 3. С. 54–60.
6. Иванец Е. «Безответственные» псевдохолдинги. Юридическая практика. 2012. № 1. URL: http://www.asterslaw.com/upload/iblock/348/agk2_121.pdf.
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
8. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5. Ст. 30.
9. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 34. Ст. 1253.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.